

Om Muligheden af en vedblivende Tiltagen
af Bybefolkningen i Danmark.

Postmester Kiørboe

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/nto/nto_3rk-PDF/nto_3rk_0003_86526.pdf

pdf genereret den : 24-1-2006

Om Muligheden af en vedblivende Tiltagen af Bybefolkningen i Danmark.

Foredrag holdt i Aalborg Handelsforening.

af

Postmester Kjørboe.

Formentlig behøver jeg ikke at gøre opmærksom paa det Faktum, at Byernes Befolkning her i Landet som i alle andre Kulturlande stiger meget stærkt, medens Landbefolkningen kun voxer lidt, ja endog paa mange Steder er i Aftagende. Grunden hertil er ikke, at den egentlige Formerelse — Fødslernes Overvægt over Dødsfaldene — er større i By end paa Land, tværtimod, men Aarsagen ligger særlig i den store Tiltrækning, som Byerne udøve paa Landbefolkningen, og det har da sin Interesse at undersøge det Spørgsmaal, hvorledes det er gaaet til, at Byerne hidtil have kunnet føde saa mange flere Munde, og om de vedblivende ville kunne optage Landets Overskudsbefolkning og skaffe det nødvendige Underhold til endnu flere Mennesker end for Tiden. Man hører undertiden den Bemærkning fremført, at den store Vandring fra Land til By vil ophøre, naar Landbruget antager rigtigt intensive Former, naar f. Ex. Roedyrkingen gennemføres i langt højere Grad end hidtil. Dertil maa bemærkes, at den Fremgang i Intensitet,

som notorisk allerede er sket, ikke har haft den paa-gældende Virkning, og at det vil gaa paa samme Maade fremtidig, er der vistnok ingen Tvivl om. Den Ødslen med Arbejdskraft, som udmærkede tidligere Tidens Landbrugsforhold, er et forlængst tilbagelagt Standpunkt, og Maskiners Benyttelse, ogsaa af de smaa Landejendomsbesiddere, som jo kunne lade saadanne gaa paa Omgang mellem sig, vil utvivlsomt tiltage meget stærkt og gøre forøget Arbejdskraft overflødig.

Da der saaledes formentlig ikke paa Landet vil blive Brug for større Arbejdskraft end hidtil, og da Formerelsen hos Landbefolkningen utvivlsomt vil vedblive, eftersom der ikke er megen Rimelighed for, at det mellem de franske Bønder saa almindelige Tilfælde, at der i et Ægteskab kun findes et Par Børn, vil blive et Særkende for Tilstanden hos vore Landboere, vil der ikke være Andet for den overflødige Befolkning at gøre end enten at strømme til Byerne eller at udvandre. Hvad man nu end kan mene om Udvandring, er der i alle Tilfælde derved det nationaløkonomiske Tab, at man opfostrer Folk til deres voxne Alder og giver dem en Færdighed i en eller anden Retning, og naar saa Vedkommende skal til at tilbagebetale Samfundet det, der er ofret paa ham, drager han andetsteds hen, og det er det Land, hvortil der udvandles, som faar Fordelen af den fuldt uddannede Arbejdskraft.

Fra et nationalt Standpunkt er det altsaa af Betydning, om Byerne kunne optage Landets Overskudsbefolkning, og det er Chancerne herfor, som vi i det Følgende skulle betragte for vort eget Fædrelands Vedkommende.

Først maa da det Spørgsmaal undersøges: Hvoraf lever Befolkningen i de lidt større Byer. Jeg forbigaar ganske smaa Steder som Mariager, Ebeltoft og lignende, da man dog ikke kan paastaa, at Livet i saadanne Byer former sig paa en særlig købstadmæssig Maade.

Mangfoldige Mennesker i Byerne leve nu af hverandre, af at købe og sælge indbyrdes, af at yde hinanden Præstationer o. s. v., og det er unødvendigt at sige, at dette gælder de mange Handlende og Haandværkere, som have deres Kunder i selve Byen, rent lokale Embeds- og Bestillingsmænd og mange andre Mennesker med samt deres Husstande.

Men en By kan selvfølgelig ikke være sig selv nok, da Meget nødvendigvis maa indføres udefra. Dette gælder Landbrugsprodukter som Korn, Kød, Smør, Beklædningsstoffer som Uld, Bomuld, Raastoffer som Jern, Tømmer, Kul, Kolonialvarer som Sukker, Kaffe, The, Tobak o. s. v. o. s. v., og samtlige disse Ting er der jo Ingen, som forærer Bybeboerne, men Alt, hvad der indføres, maa betales enten ved Export af Varer fra Byen, eller med Tjenester og Præstationer, som ydes til andre end Byens Indvaanere, eller med Renter, der drages til Byen af Kapitaler, som ere anbragte udenfor den o. s. v.

Det vil let ses, at vi her have det afgørende Punkt med Hensyn til Byens Tilvæxt, da den Del af Bybefolkningen, som lever af andre Byboere, let kommer til Stede. Er der Plads til endnu en Urtekræmmer eller endnu en Læge, skal det ikke vare længe, inden han indfinder sig.

Det Afgørende for Byernes Existens er altsaa, at de ere i Stand til at yde Omverdenen eller Omegnen

de nødvendige Modpræstationer for at erholde de Ting, som ikke kunne frembringes i selve Byerne.

En By kan nu faa den i ovennævnte Henseende nødvendige Indtægt i Egenskab af Hovedstad, af Fornøjelses- eller Turistby eller endelig af Forretningsplads for et Omraade, der gaar ud over Byens egne Grænser.

Som Hovedstad kan en By have Indtægter ved at være Sædet for en stor Hofholdning, for en betydelig Garnison, for et Universitet, for Alt hvad der hører til Rigets Centraladministration, for fremmede Magters Gesandter og Konsuler o. s. v. o. s. v. og vi skulle siden se, at der har været Tider, da Københavns Egenskab af Hovedstad har spillet en uhyre Rolle for dens Tilvæxt, ligesom dette Forhold ogsaa for Tiden har stor Betydning for Byen.

Byer kunne ogsaa have overordentlige Indtægter ved at være Fornøjelses- eller Turiststeder eller Kunstbyer, og de mange Badesteder, som findes paa Evropas skønne Punkter, og som kun faa Liv i Badesæsonen, ere jo gode Exempler herpaa. Hvilke overordentlige Indtægter har ikke ogsaa mange andre Byer som f. Ex. Paris ved det her nævnte Forhold, Paris hvor man regner, at der til Stadighed gennemsnitlig er henved 200,000 Tilrejsende!

Det skal selvfølgelig helst være velhavende Rejsende, og de mange tarvelige Tyskere, som paa Rundrejsebillet farte Verden rundt, give ikke Folk meget at fortjene.

Men allermest Betydning har naturligvis Byerne som Forretningspladser, derved altsaa at de ere Sædet for Industri og Haandværk, der kan afsætte Produkter

udenfor Byen, derved at de give sig af med Handelsvirksomhed, hvad enten der her er Tale om den store Handel som Londons, Hamburgs og de andre store Handelscentrers eller den Handel paa Oplandet, som vore Provinsbyer have, eller endelig derved at de ere Sædet for Pengehandelen, for Banker og lignende Institutioner, samt Bolig for Kapitalister, som have deres Penge anbragte udenfor Byerne. Endnu maa nævnes, at Byer ved Skibsrederi kunne have store Indtægter, hvad der f. Ex. til de nyeste Tider har været Tilfældet med de fleste norske Byer.

Hvis man nu vil overføre disse mere almindelige Bemærkninger paa de danske Byer, undersøge Grundene til, at de hidtil have kunnet voxer, og se om de have Mulighed for fremtidig at kunne føde en stigende Befolkning, maa man nødvendigvis skelne mellem København og Provinsbyerne, og jeg skal da begynde med Hovedstaden.

Københavns Tilvæxtforhold har fra Midten af det 17de Aarhundrede, da Befolkningen anslaaes til c. 25,000 Mennesker, til vore Dage, da Byen, hvortil her selvfølgelig Frederiksberg er regnet, rummer over 400,000 Indbyggere, været meget forskellig. Efter Enevældens Indførelse gik Byen stærkt frem, fordi den blev det stadige Opholdssted for Hoffet og hvad dertil hørte, fordi den fik en betydelig Garnison og fordi den blev Sædet for et til Centraladministrationen knyttet talrigt Bureaukrati. Det var altsaa væsentlig i sin Egenskab af Hovedstad, at Byen dengang gik frem, og jeg beder om at erindre, at København paa den Tid var Hovedstaden for et Landomraade, som strakte sig fra Ishavet til Elben.

I Begyndelsen af forrige Aarhundrede gik Befolkningen stærkt tilbage paa Grund af hærgende Farsoter — saaledes døde i 1711 omtrent en Tredjedel af Indvaanerne af Pest.

Siden i Aarhundredet tiltog den paany rask. Dette skyldtes dels de Anstrengelser, der fra Regeringens Side gjordes for at skabe Industrivirksomhed i Byen og for at gøre den til en Stapelplads for hele Monarkiets Halvdel, dels den Omstændighed at de bekendte store Kompagnier som det asiatiske, det vestindiske o. s. v. havde deres Sæde i Byen. Men endnu større Betydning for Byens Udvikling havde de heldige Handelskonjunktioner, som de store søfarende Nationers indbyrdes Krige i Slutningen af forrige Aarhundrede medførte for de nevtrale Stater som Danmark og Norge. København blev dengang et af Midtpunkterne for Verdenshandelen, og det er af Interesse at lægge Mærke til, at det er i sin Egenskab af Forretningsby, at den tiltager, i hvilken Henseende jeg dog ikke skal undlade at gøre opmærksom paa, at der — uagtet al denne økonomiske Virksomhed — ved Folketællingen 1801 var omtrent en Tredjedel af Befolkningen, der henhørte til Militærklassen og den lærde Republik, hvortil regnedes ikke blot alle til Universitetet knyttede Personer men ogsaa alle civile Embedsmænd o. s. v. Selvfølgelig ere samtlige disse Folks Koner, Børn og Tjenestetyende medregnede.

Københavns Velstand blev som bekendt aldeles ødelagt ved Krigen fra 1807—14 og ved Adskillelsen fra Norge, i hvilken Henseende jeg skal oplyse, at f. Ex. al Bankiervirksomhed paa Norge havde været i Hænderne paa københavnske Forretningsfolk, saaledes

at enhver Begivenhed i Københavns økonomiske Liv havde kunnet mærkes fra Frederikshald til Hammerfest. Ogsaa efter at der var blevet Fred, vedblev Københavns Fornedrelsestilstand, eller snarere den blev endnu værre end under Krigen. De exceptionelt gunstige Forhold fra Tiden før Krigen vare forbi, andre mere energiske Folk som Englændere, Amerikanere og Hamburgere havde erobret den store oversøiske Handel, som København før havde haft, ja endog Københavns Forretning paa de danske Provinsbyer mistedes og gik over til Hamburgerne, som nu bleve aldeles dominerende særlig i de jydske Provinsbyer.

Det er ogsaa karakteristisk, at Københavns Befolkning i de 39 Aar, som ligger mellem Folketællingerne 1801 og 1840, kun stiger meget ubetydeligt og meget mindre end Befolkningen i den øvrige Del af Landet.

Først i Fyrrerne begyndte København at indtage den Stilling til den danske Provinshandel, som Hamburg hidtil havde haft, og de vigtigste Grunde hertil var Krisen i 1847, som ramte Hamburg haardt, medens København, som dengang var udenfor Begivenhederne paa Verdenspladserne, blev uberørt deraf, Krigen fra 1848—50, som medførte Afbrydelse af Forretningsforbindelserne med Hamburg, og Kornlovenes Ophævelse i England i 1846, som aabnede det engelske Marked for dansk Korn.

I samme Retning gaar Udviklingen mellem de slesvigske Krige, men vil man ellers nævne et Tidspunkt, fra hvilket Københavns Overgang fra en gammel hyggelig By til en virkelig moderne Storstad daterer sig, maa man ubetinget tage Aaret 1864. Det

kan synes underligt, at Hovedstadens Fremblomstring sker, efter Monarkiet har mistet $\frac{2}{5}$ af sit Omfang, men ser man nærmere til, er det i Virkeligheden ikke saa mærkeligt. For det Første maa det erindres, at det særligt havde været Hertugdømmerne, hvis Industri havde haft Fordel af Toldbeskyttelsen indenfor Monarkiet, og da nu Toldgrænsen flyttedes fra Elben til Kongeaaen, blev der altsaa bedre Vilkaar for Industrien i Kongeriget og da ganske naturligt først og fremmest i Hovedstaden. Dernæst medførte Landbrugets samtidige Overgang fra Rovdrift til Erstatningsdrift en overordentlig Forøgelse af Handelen, og helt nye og vigtige Artikler som Foderstoffer og Kunstgødning kom til. Liberalismens Gennemførelse i den økonomiske Lovgivning havde selvfølgelig ogsaa stor Indflydelse paa Københavns Udvikling, og den omtrent samtidige Erobring af en stor Forretning paa Sydsverige, der muliggjordes ved en mere liberal Toldpolitik fra svensk Side efter Handelstraktaten med Frankrige 1865, var ogsaa af ikke ringe Betydning.

I den nævnte Periode er det altsaa atter i sin Egenskab af Forretningsby, at København tiltager saa overordentligt. Den ovenfor nævnte Forretning paa Sydsverige er jo desværre igen gaaet stærkt tilbage særligt paa Grund af de protektionistiske Ideers Sejr i Sverige, og i det Hele maa det siges, at Københavns stærke Udvikling i Tiden fra 1864 til 1884 for en Del er standset i det sidste Tiaar, hvad der ogsaa viser sig i, at Tilvæksten har været mindre end før, og at navnlig Tilstrømningen fra Landet har været langt ubetydeligere end i den tidligere Periode.

Imidlertid er jo Københavns Befolkning ogsaa i

det sidste Tiaar gaaet frem, og naar man skulde undersøge, hvorledes dette har været muligt i denne for Forretning saa ugunstige Periode, tror jeg, at man faar Forklaringen ved at lægge Mærke til, at København i langt højere Grad end før er blevet Turist- og Fornøjelsesby og ved at huske paa de mange store saavel offentlige som private Byggeforetagender, der i denne Periode er foretaget med Københavns fremtidige Udvikling for Øje. Det er altsaa paa en Maade kommende Værdier, som man saa at sige har diskonteret.

Er der nu Mulighed i København for en yderligere Tilvæxt?

Vi kunne vistnok blive enige om, at det ikke er i sin Egenskab af Hovedstad i Kongeriget Danmark, at den vil blive i Stand til at føde mange flere Mennesker. Den priselige Jævnhed, der udmærker vort Hof, den forholdsvis ringe Garnison, de ikke betydelige Lønninger som Centraladministrationens Embeds- og Bestillingsmænd oppebære, de tarvelige Forhold hvorunder de fleste Studerende leve o. s. v. tillade ikke nogen forøget Tilvæxt, selv om alle disse Forholds Tilstedeværelse selvfølgelig har deres Betydning, i hvilken Henseende jeg skal henvise til, at c. $\frac{1}{7}$ af Københavns Befolkning henhøre til de immaterielle Producenter.

Større Rolle vil København fremtidig kunne spille som Fornøjelses- og Turistplads og som Kunstby, og i saa Henseende maa man ikke alene tænke paa Besøg af Landets egne Indyaanere. Hvis Fremmedbesøget i København indskrænker sig til, at Provinsfolk komme til Byen, bo hos Slægtninge og højt regnet af og til give Penge ud til en Theaterbillet, medens de ellers nyde de Goder, som i en stor By i betydeligt Omfang

ydes gratis, saa skal København ikke kunne tjene meget derved. Men bortset fra at en Del rige Godsejerfamilier bo i København om Vinteren, og at de Fleste af os efter en Rejse til København komme tilbage med tømte Pengepunge, er der ikke liden Sandsynlighed for, at København i endnu højere Grad end hidtil kan faa en ikke ringe Betydning for Udlændinge som Fornøjelses-, Turist- og Kunstby. Thorvaldsens Museum, Glyptoteket og flere andre Samlinger indeholde første Klasses Kunstgenstande, Tivoli er i alle Tilfælde i Tyskland og Sverige overordentlig bekendt, Københavns Omegn og Sundet har selv for forvante Turister sin særlige Charme, og i alt Fald ligger København paa Routen til Midnatsolens Land. København omtales ogsaa af alle Fremmede, som have været her, som en fornøjelig og behagelig Stad, og der er formentlig ingen Tvivl om, at den vil have en Fremtid for sig som Turistby.

Men ogsaa for København gælder det, at det selvfølgelig er som Forretningsplads, at den maa have sin væsentligste Indtægt, og der kan vistnok være al Grund til at antage, at Muligheden for en stor Udvikling i saa Henseende er til Stede. Man taler saa ofte om, at Industrien kun kan udvikle sig der, hvor der er Kul i Nærheden. Denne Sætning var rigtig tidligere, men i vore Dage med den lette og billige Kommunikation gælder den aabenbart ikke mere. Under visse Fragtforhold har Kul endog kunnet leveres lige saa billigt i København som i London. Det absolut Afgørende, for at industriel Virksomhed kan naa et højt Standpunkt, er det, at der er en tilstrækkelig intelligent og kundskabsrig Driftsherreklasse med den nødvendige

saavel tekniske som kommercielle Udvikling, og at der er en gennem Slægtled uddannet og fra Barnsben med Maskiner fortrolig Arbejderklasse, som ikke er sløvet ved en altfor lang Arbejdstid eller svækket ved daarlig Ernæring eller for stort Forbrug af slette Incitamenter. Den gamle Overtro, at en betydelig Udvikling af industriel Virksomhed kræver billig Arbejdskraft, er formentlig i vore Dage rent skrinlagt, og man er nu enig i at lægge Vægten paa Arbejdets Produktivitet, dets Godhed, Paalidelighed o. s. v.

Om de ovenfor nævnte Betingelser ere til Stede i København, tør jeg naturligvis ikke afgøre, og det kan ikke nægtes, at man kan blive lidt betænkelig, naar man lægger Mærke til den Vanskelighed, som der næsten altid er for at skaffe tilstrækkelig dygtige Folk, naar en eller anden Stilling i Spidsen for de store Aktieselskaber skal besættes, men det vil dog ikke være helt meningsløst at haabe paa, at den københavnske Industri fremtidig ikke blot skal spille en Rolle for vor indenlandske Forsyning men ogsaa skal kunne skaffe sig et Marked i Østevropa, Skandinavien eller andet Steds, hvor Udviklingen formentlig er mindre end hos os.

For den store Handel er dernæst Københavns Beliggenhed ved Indløbet til Østersøen saa gunstig som tænkes kan, og ved Etableringen af Frihavnen er Muligheden for en betydelig Tilvæxt af den Slags Om sætning given, et Forhold som jeg ikke skal gaa nærmere ind paa, da alle Spørgsmaal vedrørende Frihavnen's Virkning for Københavns Handel i de senere Tider saa ofte er blevet belyst.

Endelig repræsenterer København for en væsentlig

Del Kapitalmagten her i Landet, baade fordi en Mængde Kapitalister, som have deres Penge anbragte i faste Ejendomme eller paa anden Maade i det øvrige Land, have Bolig dersteds, og fordi København er det aldeles overvejende Sæde for al Bankiervirksomhed her i Landet, ligesom Byen ogsaa kan siges at være af Betydning for hele Nordens Pengehandel. Karakteristisk er det saaledes, at københavnske Banker næsten altid ere Deltagere i de forskellige svenske og norske Laan, og i saa Henseende er der formentlig Mulighed for en yderligere og betydelig Udvikling. Der er al Rimelighed for, at Kapitalrigdommen vedblivende vil være forholdsvis større her i Danmark end i Sverige og Norge, og i saa Fald vil utvivlsomt Renten her være lavere, saaledes at der bliver en Tendens til at anbringe danske Penge i de nævnte Lande.

Endnu maa det erindres, at Københavns Handelsflaade, som allerede er temmelig betydelig og for en stor Del bestaar af nyere moderne Skibe, kan udvikles i en betydelig Grad og altsaa blive en anselig Indtægtskilde for Byen. Skibsrederiet vil vistnok fremtidig mer og mer koncentrere sig paa de enkelte Steder, hvor der er tilstrækkelig stor Kapital til Anskaffelsen af de kostbare Skibe, som Nutiden kræver, og hvor Betingelserne for denne Virksomhed iøvrigt ere til Stede, og samtlige Forudsætninger findes efter alle Solemærker at dømme i København.

Jeg antager, at det af det her Anførte vil fremgaa, at Københavns Udvikling ikke er betinget af det øvrige Land, men at den ved sin Frihavn og af andre Grunde har Muligheden for at blive en Verdensplads, saa at altsaa Agrarernes bekendte Sætning: Naar Bonden har

Penge, har Alle Penge, ikke uden videre gælder med Hensyn til København. Jeg behøver naturligvis ikke at gøre opmærksom paa, at en stærk Udvikling af København vil være af overordentlig Betydning for det danske Landbrug, som derved vil faa et købedygtigt Marked lige udenfor sin Dør. Paa den anden Side maa det erindres, at Fordelen for Landbruget forsvinder, hvis Københavns Industri kun kan udvikle sig ved en stærk Toldbeskyttelse, og den altsaa kun kan faa Betydning for det indenlandske Marked og paa Bekostning af Landbruget som det vigtigste ikke beskyttede Erhverv.

Om nu Københavns Befolkning er i Stand til at jbenytte de Chancer, som haves, er jo et andet Spørgsmaal, men man har da Lov til at haabe, at de Mennesker skulle vise sig at have Uret, som mene, at København i altfor høj Grad svarer til sit Navn som »Nordens Athen« til at kunne gennemføre de Opgaver, som paa Forretningslivets Omraade ligge for. Vor Tid har paa dette Omraade frembragt en Personlighed, hvis Intelligens og Energi har frembragt forbavsende Resultater; det var jo tænkeligt, at ogsaa den kommende Tid kunde fostre Mænd, der vare skikkede til paa lignende Maade at gaa i Spidsen for Udviklingen.

Jeg skal nu gaa over til de danske Provinsbyer, hvor vi i Almindelighed finde en lignende Befolknings-tilvæxt som i København. Hvad har da været den vigtigste Grund til denne Udvikling, og ere Betingelserne til Stede for en fortsat Tilvæxt?

Det er ikke i deres Egenskab af Turist- eller Fornøjelsesbyer eller som Sæde for en talrig Garnison

eller Embedsstand eller — saaledes som mange hollandske Byer — som Bolig for en stor Del Kapitalister, der have deres Forfædres opsparede Kapitaler anbragte i Statspapirer o. s. v., at Byerne have kunnet gaa frem eller fremtidig ville kunne stige. Hvor tiltalende end f. Ex. Skovbakken her hos os er, og hvor hyggeligt vi Provinsboere end have det med hverandre, vil dog vist Enhver indrømme, at det kun er Byer som Silkeborg, Sæby, Skagen og lignende, for hvem Fremmedbesøget spiller og fremtidig vil kunne spille nogen Rolle, og at de mere offentlige Fornøjelser, som de danske Provinsbyer kunne byde paa, ikke skulle hidlokke mange Fremmede. Hvor ubehageligt det end for mange Provinsbyer vilde være at blive af med deres Garnison eller den i Byen værende lærde Skole, vil dog Ingen paastaa, at en nogenlunde stor Bys Fremtid kan bygges paa disse Forhold. Af danske Provinsbyer er det kun Fredericia og Viborg, som kunne regnes for i det væsentlige Militær- og Embedsbyer. I Viborg har Overretten sit Sæde, den er Garnison for et Regiment Soldater, og den har en lærd Skole; i Fredericia garnisonerer et Regiment Soldater, og Byen har en Mængde Post- Telegraf- og Jernbanefolk indenfor sine Mure.

Det er som Forretningspladser for et større eller mindre Opland, at danske Provinsbyer hidtil ere stegne, og det er formentlig ogsaa af samme Grunde, at de fremtidig ville kunne voxe.

Lad mig gaa nærmere ind paa dette Forhold.

For det Første er Velstanden i det sidste halvhundredede Aar steget ganske overordentligt her i Landet, og dette alene har jo medført en Tilvæxt, men — hvad der har haft særlig Betydning for Byerne. — Om-

sætningen er tiltaget meget stærkere end Velstanden. Bedrifterne ere blevne i høj Grad specialiserede, hvad der selvfølgelig medfører forøget Omsætning, og dette gælder ikke blot Industri, Haandværk og andre Byerhverv, men det samme Forhold finde vi ved det Erhverv, som her i Landet — naar København delvis undtages — er Hovedbasis for al Virksomhed ogsaa i Byerne, nemlig Landbruget. Den gamle Tids Bonde frembragte selv Alt, hvad han brugte. Føden fik han af Gaarden, Klæder og Redskaber skaffede hans Husflid ham, og sin Bolig byggede han for største Delen selv. Man regner, at for omtrent 100 Aar siden var det Beløb, som en almindelig Fæstegaard omsatte for, mellem 3—400 Kr. aarlig i vore Penge, og af dette Beløb var den Sum, for hvilken der købtes Varer i Købstaden, omtrent 30 Kr.

Hvorledes ere Forholdene ikke nu forandrede? Husfliden er væsentlig ophørt, og hjemmelavet Hvergarn, Lærred og Vadmél har givet Plads for Industri- og Haandværksprodukter. Bonden køber nu sine Redskaber i Stedet for selv at lave dem, af indførte Fødemidler bruges uhyre meget mere end før, og til Gengæld kan Landmanden sælge en stor Del af Gaardens Produkter. Foderstoffer, kunstig Gødning og lignende Ting købes i betydeligt Omfang, og saavel Levesættet som Bedriften er blevet forandret saaledes, at man efter en mig bekendt Beregning fra 1880 antager, at en almindelig Bondegaard dengang omsatte for c. 8000 Kr. aarlig, og i samme Retning er Udviklingen aldeles utvivlsomt gaaet i de sidste 15 Aar kun i endnu stærkere Grad.

Det er en Selvfølge, at det er denne Udvikling af

Landbruget, der har tilladt Provinsbyernes stærke Stigen, idet den i en uhyre Grad har forøget Handelsvirksomheden og andre Byerhverv, og altsaa givet Bybefolkningen Midler til at betale de Indførsler udefra, som Forholdenes Natur nødvendiggøre.

Men er der nu Rimelighed for, at den hidtilværende stærke Tilvæxt, der har udmærket mange af de danske Købstæder, kan vedblive?

Vi vare for et Øjeblik siden enige i, at det ikke var som Turist- og Fornøjelsesbyer, at vore Provinskøbstæder havde deres Force. Der er heller ikke Rimelighed for, at Skibsfarten vil komme til at spille nogen videre Rolle i disse Byer, naar saadanne mindre Steder som Nordby, Marstal og lignende undtages. Nogen Andel i den saa kaldte store Handel faar vore Provinsbyer næppe, og der er formentlig heller ikke megen Sandsynlighed for, at der i en nær Fremtid i Købstæderne fremvoxe store Industrier, som arbejde paa Export. Købstædernes Industri og Haandværk maa formentlig paa samme Maade som nu baseres paa det indenlandske Marked, og det forekommer mig derfor, at man maa være varsom med at tage altfor stærkt fat paa den nuværende Toldbeskyttelse, hvis man ikke vil bevirke en voldsom Omvæltning i Byernes Erhvervsliv.

Det vil af Ovenstaaende formentlig fremgaa, at det er paa Basis af Oplandet, det vil altsaa sige Landbruget, at de danske Provinsbyer skulle voxe frem, og at altsaa Agrarernes Sætning: Naar Bonden har Penge, har Alle Penge, gælder for Provinsbyernes Vedkommende. Selvfølgelig kunne enkelte Byer stige paa Bekostning af andre Byer, og vi skulle siden se, at dette formentlig ogsaa vil være Tilfældet hos os, men

derved kommer jo ingen Tilvæxt i Bybefolkningen i sin Helhed. Dertil kræves utvivlsomt en yderligere Udvikling af Landbruget.

Man kunde da ræsonnere saaledes, at der ikke kan være nogen Chance for Byerne, da vort Landbrug som bekendt for Tiden har meget vanskelige Forhold at kæmpe mod, og der desværre ingen Udsigt er til snarlig Bedring.

Jeg tror dog ikke, at et saadant Ræsonnement er rigtigt. Det vilde selvfølgelig være det, dersom de daarlige Forhold for Landbruget medførte, at man opgav Jordens Dyrkning, men herom er der dog ikke Tale. Det Værste, der kunde ske, men det var ogsaa tilstrækkelig galt, var, at Ejendommene for en stor Del gik over paa andre Hænder, men derved kunde Byerne som saadanne jo ikke lide stor Skade.

Meget uheldigt for Byerne vilde det være, hvis man paa Landet gik over til en saadan Driftsform, at man forlod den nuværende intensive Dyrkning af Jorden og lod en meget stor Del af denne ligge hen til stadig Græsning, saaledes at en enkelt Person kunde besørge Driften af en temmelig stor Gaard alene eller med Kones og Børns Hjælp. Det vil let ses, at Basis for Provinsbyernes Virksomhed i saa Fald vilde indskrænkes i uhyre Grad, men der kan dog vistnok kun være Tale om en saadan extensiv Drift paa enkelte større Gaarde paa visse Steder af Landet.

Det Rimeligste er vistnok at tro, at Landbruget her i Landet vedblivende vil udvikle sig i Retning af større Intensitet, og derved fremkommer aabenbart en Ordning, der er til Gunst for Provinsbyernes Fremvæxt.

Mon ikke det europæiske Landbrugs Forhold for

Tiden karakteriseres bedst ved en Bemærkning, som jeg har set i landøkonomisk Tidsskrift i et Referat fra et Diskussionsmøde i England om Landboernes Indvandring til Byerne, nemlig at Landbruget nu for Tiden synes at befinde sig i samme Tilstand som Haandindustrien, da Maskinerne indførtes. Er denne Bemærkning rigtig, hvad jeg mener den er, er der jo kun Tale om en anden Form for Landbrug, og det maa til vor Landbostands store Ros siges, at den allerede flere Gange i den sidste Menneskealder har ladet Landbruget antage den Karakter, som efter de for Haanden værende Forhold krævedes, og dette tyder da paa, at vi, om fornødent, atter kunne gaa over til nye Former.

Hovedsagen for vort Landbrug er formentlig, at det udvikles i Retning af Frembringelse af saadanne forædlede Landbrugsprodukter, som den primitive oversøiske Kultur ikke kan præstere, og hvor store Fremskridt vi end have gjort i saa Henseende, er der selvfølgelig endnu langt til Enden. Jeg skal i denne Henseende henvise til, at vort saa lovpriste danske Smør i England væsentlig spises af den mere velstillede Del af Arbejderbefolkningen, og at det langtfra kan maale sig med det Smør, som f. Ex. kommer fra Bretagne i Frankrige. En anden vigtig Ting for Fremtidens Landbrug er aabenbart ogsaa en Formindskelse af Produktionsomkostningerne ved Benyttelsen af arbejdsbesparende Maskiner. Hvorledes man end tænker sig Landbrugets Udvikling, synes dog Alt at tyde paa, at der ikke er Fare for, at Købstæderne blive overflødige.

Efter nu saaledes at have paavist, at Købstædernes Befolkning her i Landet i sin Helhed formentlig ved-

blivende vil kunne stige — i hvilken Henseende jeg paany beder erindret, at det for Tilvæxtens Skyld kun er nødvendigt, at Byens Befolkning paa en eller anden Maade kan skaffe sig Midler til at betale de Genstande, som maa tilføres udefra — skal jeg gaa over til det Spørgsmaal, hvorledes det efter al Rimelighed vil gaa med de enkelte Byer.

Den almindelige Udvikling vil aabenbart være den, at det er de større Byer, som særligt ville stige, og at de mellemstore og smaa ikke ville kunne staa sig i Konkurrencen med de større. Paa Sælland ville Pro vinsbyerne aldrig faa nogen Betydning. Dertil er Køb- enhavns Overvægt og Nærhed altfor stor, og noget Lignende gælder vel Byerne paa Lolland-Falster, hvor dog for Resten Nykøbing og Nakskov vel altid ville spille nogen Rolle.

Paa Fyn vil Odenses Overvægt og dens udmærkede Kommunikationer med det øvrige Fyn ikke tillade andre Byer at komme videre frem. Det skulde da være Svendborg, som skulde kunne bevare nogen Betydning.

Medens Købstæderne paa Øerne med Undtagelse af Odense formentlig ikke ville kunne stige særligt, bliver det altsaa den jydsk Købstadbefolkning, som har Udviklingens Mulighed i sig.

Formentlig vil Aarhus som hidtil have tæten dels paa Grund af sin Havn og sine udmærkede Kom- munikationer i det Hele, og dels paa Grund af at Byen nu en Gang — takket være en intelligent og energisk Klasse Forretningsfolk — er kommet i Spidsen, men derefter kommer aabenbart Aalborg.

Som bekendt var Aalborg for omtrent 100 Aar

siden Danmarks største Provinsby, uagtet den kun havde c. 5000 Indbyggere. Den dannede paa en Maade et lille selvstændigt Handelscentrum for det nordlige Jylland paa samme Maade som København for det øvrige Monarki. Byen havde dengang en betydelig Handel, saavel Ud- som Indførsel, paa Udlandet og Norge, og af hele Landets Kornudførsel gik omtrent $\frac{1}{7}$ herfra, ligesom der ogsaa her var i alt Fald nogen industriel Virksomhed.

Krigen fra 1807—14, den derefter følgende Adskillelse fra Norge, paa hvilket Land som bemærket Handelen herfra havde været meget betydelig, de rige Sildefiskeriers Ophør i Limfjorden efter Aggerkanalens Tilbliven, Landbrugskrisen, der vel maa siges at have ramt de lettere Jorder her i Nordjylland uforholdsmæssig haardt, de ynkelige Forhold i Tyverne i By og paa Land — alle disse Omstændigheder satte Byen i høj Grad tilbage, men den bevarede dog noget af sin gamle Glans. Siden er Byen blevet aldeles overfløjet af Aarhus, og det maa vistnok siges, at den fik det værste Stød, da Aarhus ved den jyske Tværbane til Struer sattes i Forbindelse med den vestlige Del af Limfjordsbækkenet og en Del af Aalborgs hidtilværende Opland droges andetsteds hen. Vanskeligheden ved at konkurrere med Aarhus i det nævnte Distrikt viser sig særligt om Vinteren, naar Isen forhindrer Dampskibsfarten mellem Aalborg og de andre Limfjordsbyer, medens Aarhus paa enhver Tid af Aaret ad Jernbanen kan træde i Forbindelse med de paagældende Byer.

I de senere Tider er imidlertid Aalborg, uagtet dens Kommunikationer med Oplandet har ladet meget til-

bage at ønske, gaaet stærkt frem, og den har aabenbart en betydelig Fremtid for sig, naar den, hvad der nu er givet, faar sine Jernbaner og Havnens Besjlingsforhold o. s. v. i Orden.

Aalborgs Betydning for sit Opland viser sig paa mange Maader, og jeg skal her kun anføre et Forhold, som ikke er de Tilstedeværende bekendt, men som jeg synes er ganske illustrerende.

Gennem en Bys Korrespondance faar man et ganske godt Begreb om Byens kommercielle Forhold, og jeg har derfor foretaget nogle Undersøgelser om Aalborgs Korrespondance særligt med dens Opland. Den almindelige Regel er, at Brevforsendelsernes Antal fra Forretningscentrene er meget større end de dertil ankomne Breve, og dette Forhold viser sig ogsaa f. Ex. i Aalborgs og Københavns indbyrdes Korrespondance, idet der fra København hertil kommer mange flere Breve end omvendt. Ganske anderledes med Hensyn til Brevvexlingen mellem Aalborg og dens Opland. Jeg vil nu slet ikke tale om Korrespondancen mellem Aalborg og den allernærmeste Omegn, den der faar Post med direkte her fra Postkontoret udgaaende Landpostbude, thi i dette Distrikt er Antallet af herfra afsendte Breve 4 à 5 Gange saa stort som Antallet af de hertil ankomne. Et lignende Forhold er der i den øvrige Del af Oplandet, saaledes at Forskellen mellem de afgaaende og ankommende Forsendelser som Hovedregel bliver mindre, jo fjernere Stedet ligger fra Aalborg. Med Vendsysselbanen sendes fra Aalborg c. 175,000 Breve aarligt, medens der med denne Bane hertil kommer c. 100,000, men Forholdet er saaledes, at medens der til Nørresundby sendes 3

Gange saa mange Breve, som der modtages derfra, og til Brønderslev og Hjørring omtrent dobbelt saa mange, er Forskellen forsvindende, naar man kommer paa den anden Side af Hjørring. Til de mange mindre Postkontorer, med hvilke Aalborg staar i daglig Udvexling af Post ved Diligencer og Dagvogne, sendes der aarligt herfra c. 270,000 Breve, medens der kun derfra modtages c. 90,000, og endog med en saa fjern By som Thisted er Korrespondancen saaledes, at der sendes omtrent dobbelt saa mange Breve, herfra, som der modtages derfra.

Maaske er det min særlige Stilling som Postmand, der gør, at jeg finder disse Tal saa talende, og i saa Fald beder jeg undskylde dette lille postal-statistiske Intermezzo, men det forekommer mig, at disse Tal godt vise, at Byens Næringsdrivende have deres Følehorn ude for at se, om der et eller andet Sted skulde være en Forretning at gøre, ligesom disse Tal have den postale Interesse at omstøde den gængse Overtro, at ethvert afsendt Brev medfører et Svar.

Naar nu Aalborg, som i den sidste Snest Aar har fordoblet sit Indbyggerantal, har kunnet tiltage saa stærkt med de hidtilværende usle Kommunikationsforhold, hvorledes maa den da ikke kunne udvikle sig, naar de 4 nye herfra udgaaende Jernbaner sætte Byen i nær Forbindelse med ethvert Sted, for hvilket den er det naturlige Forretningscentrum, og Byen altsaa kommer til at sidde som Edderkoppen i sit Spind. Som bekendt haaber man ogsaa her i Aalborg paa, at Banen, til Aars, hvorved der via Aalestrup—Viborg naar Forbindelse med den vestlige Del af Jylland, skal stille

Aalborg paa lige Fod med Aarhus i Konkurrencen i det nævnte Distrikt.

Det forekommer mig, at Odense og Aalborg, der begge ere Centrum for et stort Opland, maa kunne sammenstilles, og naar Odense hidtil har overfløjet Aalborg, er Grunden naturligvis den, at Fyn er mere frugtbar og bebygget end Egnen heromkring, men det kan godt tænkes, at de mange store Mose- og Kærstrækninger, som findes i Aalborgs Opland, fremtidig kunne faa en endog meget stor Værdi, hvad der vil faa stor Betydning for Byens Udvikling.

En nødvendig Betingelse for Aalborgs Fremvæxt er det imidlertid, at Limfjordens Besejlingsforhold og Forholdene ved Hals Barre blive saaledes, at Byen kan regnes for en virkelig Søstad.

Foruden Aarhus og Aalborg er der aabenbart ogsaa andre jyske Byer, som Horsens, Randers, Kolding, Vejle, Skive, der hver have sit større eller mindre Opland, som have Muligheden for en Stigning, og naar jeg skulde nævne nogle mindre Byer, som have en Fremtid for sig, vilde jeg anføre Esbjerg og Frederikshavn, og i saa Henseende er det karakteristisk at Esbjerg er saa ung, at den først for ganske nylig har kunnet holde sit 25aarige Jubilæum og end ikke er nogen egentlig Købstad. Karakteristisk er i det Hele, at mange gamle Byer, som i fordums Tid have spillet en ikke ringe Rolle som Viborg og Ribe, formentlig ikke have nogen Fremtid for sig, medens helt nye Steder som f. Ex. Herning ligge heldigere efter Nutidens Forhold.

Naar jeg altsaa tror, at Købstadbefolkningen her i Landet paa samme Maade som hidtil vil kunne

optage Landdistrikternes Tilvæxt, er det ikke saaledes at forstaa, at jeg mener, at enhver af vore mangfoldige Smaabyer, hvoraf nogle ligge paa Steder, hvor der efter de nuværende Forhold ingen som helst Grund er til at have en By, vil kunne tiltage. Der vil aabenbart finde en stærk Koncentration Sted i de større Provinsbyer, af hvilke jeg altsaa tror, at Aarhus, Odense og Aalborg ville kunne blive virkelige Forretningscentre hver i sin Landsdel. I mange mindre Byer vil derimod den Stagnation, der har udmærket dem i de sidste Decennier, vedblive, og i nogle ganske smaa Byer vil Befolkningen rimeligvis endog gaa tilbage.

Formentlig vil det af det Foregaaende fremgaa, at der i adskillige danske Provinsbyer og deriblandt ikke mindst i vor egen By er en Mulighed for en Udvikling og deraf følgende Befolkningstilvæxt, og Spørgsmaalet bliver saa blot, om der i de paagældende Købstæder er den nødvendige personlige Dygtighed, Intelligens og Energi hos de Næringsdrivende eller i alt Fald hos de Folk, der i hver By føre an. D'Hrr. vil maaske have lagt Mærke til, at jeg i dette Foredrag alene har holdt mig til den personlige Dygtighed og saa godt som ikke nævnt den anden Produktionsfaktor, Kapitalen, der selvfølgelig ogsaa er nødvendig. Denne kan imidlertid altid skaffes, hvad enten det er ved Laan andetsteds fra, eller ved at den i Tidens Løb dannes, og det forekommer mig, at al Erfaring viser, at det er den personlige Dygtighed, som det i Virkeligheden kommer an paa.

Jeg kan nu naturligvis ikke udtale nogen Mening om Købstadboernes Evner, men jeg kan dog ikke undlade at

pege paa et Forhold, som maa siges at kunne varsle godt for Fremtiden, nemlig den Forandring som i de sidste 60—70 Aar er foregaaet med Byernes Forretningsfolk.

Den bekendte dygtige Nationaløkonom Prof. Olufsen siger om Provinskøbmændene 1820—30.

»Den danske Provinskøbmand er i Almindelighed tillige Kromand; hans Dagligstue er Kontor, Børs og Skænkestue paa én Gang. Brændevinsflasken er Mægler, og den jævner alle Vanskeligheder i Almindelighed paa Bondens Bekostning. De alt for mange Smaastæder have udklækket en alt for stor Mængde Købmænd, der egentlig kun ere Kræmmere og Høkere. De Fleste ere løbne ind i Standen uden Opdragelse, uden Kundskaber, uden Kapital, uden ringeste Handelskonnexioner — højst med et lybsk Handelsvenskab.«

Det er maaske tvivlsomt, om denne Karakteristik nogen Sinde har passet fuldt ud paa Forretningsfolkene her i Aalborg, der aldrig som flere andre Byer har været henvist alene til den saakaldte Bondehandel, men selv i de usleste Tider har bevaret nogen Forretning paa de andre Limfjordsbyer, men der er formentlig ingen Tvivl om, at Beskrivelsen passer paa Forholdene i de danske Provinsbyer i sin Helhed, og jeg skal da henstille, at man drager Slutningen af en Sammenligning mellem Datidens og Nutidens Provinskøbmænd, og jeg vil da slutte med at udtale det Haab, at den danske Provinsboer maa vise sig den Opgave voxen, som vil komme til at foreligge for ham, og at han vil vise sig i Besiddelse baade af den moralske Kraft og af den Intelligens, som er nødvendig, naar han skal fyldestgøre de Krav, som Nutiden stiller til en dygtig Forretningsmand.
